

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ו', תשט"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על השיטה ההירוגליפית

הדברים הבאים נתפרסמו לפני מאתיים שנה בספר „על האמצעים לחבנת הלשון העברית המתה“¹. ראינו להביא קטע זה, מצד אחד, הואיל והוא מתאים בדרך כלל להשקפות הבלשנות המודרנית, ומצד אחר, משום שעד היום הזה נשמעות בתוכנו לפרקים הדעות החפלות, המופרכות כאן, ופעמים שהן מוצאות להן מהלכים בקהל.

דרך התעתועים המוזרה ביותר וחמלאכותית ביותר היא להסביר את העברית באורח היירוגליפי. מייחסים לבל אחת מאותיות האלף-בית משמעות, או לפי צורתה, או לפי

1) J. D. Michaelis, Beurtheilung der Mittel ...die ausgestorbene Hebräische Sprache zu verstehen, Göttingen 1757.

מצב הפה והלשון בהגייתה, או לפי מקומה בסדר האלף-בית, או לפי גימטריה, או ככל העולה על הרוח, וממשמעויותיהן של האותיות מרכיבים את הוראת התיבה כולה. שתי אותיות תצטרפנה באופן זה למלה, שהגדרתה ממנה ובה. ואמנם אהבו בעלי הפילולוגיה ההירוגליפית תיבות-יסוד בנות שתי אותיות וקראו להן „שרשים בני שתי-אותיות“. בדרך כלל מעורבת שיטה זו גם בקצת אמונה תפלה, שכן ממציאיה ומצדדיה ברובם לא יעלו על דעתם לבקש אטימולוגיה היירוגליפית כזו בלשונות אחרות, אלא רואים אותה כזכות בכורה של לשון הקודש. כל מלה בלשון זו מביעה ומגדירה — לשיטתם — את מהותו הפנימית של הדבר...

לפי הנחה אחרת, המשמשת סיוע לתורה ההירוגליפית, הלשון העברית, כמו שהיא נראית עתה, הייתה הראשונה בתבל, לשונו של אדם הראשון, ולא חל בה שום שינוי במשך אלפי שנים. הנחה זו סותרת את משפטן של כל הלשונות האחרות, המשתנות והולכות בלי הפסק בפי האדם. אבל מבנה הלשון העברית יש בו ארכאיזמים, יש בו דרכי כתיב שונים לפי הזמן ולפי הסופר, ויש בו צורות מקוצרות גם במקום, שבלשונות המזרח האחרות אין קיצור כזה. וכלום הקיצור אינו שינוי, שחל בלשון במשך הזמן? בעברית אפשר להזכיר כדוגמה לכך את השמטתן של אותיות מסוימות. העברים הקדמונים סיימו את צורת הנוכחת בעבר בסיומת -תי, כמו הערבים והסורים. קצת ארכאיזמים מסוג זה נשתמרו בפרט בכתיב, ובצירוף הכינויים המחוברים עדיין שמורה

הי בנטייה [כגון "לך תני"]. האין זה כיווץ וקיצור בלשון, אם
אומרים "קטקת" במקום "קטקתי"?

כאמונה בהיעדר השינויים בלשון העברית כן תפלה
ומופרכת כל השיטה. אם נשמטות ואף מתחלפות אותיות
בלשון, שוב אי-אפשר לעמוד על משמעות המלה לפי השיטה
ההירוגליפית, אף אילו הייתה זאת נכונה בראשית התהוותה
של הלשון. במקום Wasser הגרמנית, למשל, אומרים water
בסכסונית-תחתית, vatten בשוודית, vδωρ ביוונית; כל המלים
חאלה קרובות זו לזו והוראתן אחת, אבל אילו באנו להסביר
את האותיות בדרך ההירוגליפית, היו המלים צריכות להיות
שונות בהוראתן. במלים רבות חל שינוי חזק ומבדיל עוד
יותר, בייחוד במלים שגורות מאוד, ולנביהן יהיה הכרח
לשנות בלי הפסק את העקרונות ההירוגליפיים בדרך
שרירותית, או לחודות, שאי-אפשר להסביר לפיהם את המלה
אחרי שחל בה שינוי כלשהו.

...קאספר נוימאן, שחיבר פירוש לבראשית ולשמות.

ידוע כחובב חמתימטיקה, אבל בלשונות המזרח לא הייתה לו
אותה הידיעה, העשויה לשמור אותו מכישלונות... אליף היא,
לפי שיטתו, סמל הפעילות, מפני שהיא כעין נשמת האותיות.
בי"ת מציינת את הנפח ואת שלושת הממדים: מכאן ש"אב"
הוא "חלל שממנו מתפשטת שאיפה פנימית, היינו האהבה,
כאילו רותח הלב בגוף האדם עד שאינו יכול להימנע מלגלות
את הדבר"; ולפי אהבה זו נקרא הוא "אב". לגימ"ל הוא
מייחס הוראה לפי צורתה – כאילו הייתה צורתה אחת ויחידה
תמיד, או כאילו קדמה הכתיבה לדיבור: גימ"ל היא אפוא

תמונה של תנועה, שבה מתכופף איזה דבר. הסקיתים דרכו וכפפו את קשתותיהם, לפיכך שמם „גוג“ ; נגזת בני המזרח היו קמורים, כדי שיורמו מי הגשם מעליהם, ומכאן השם „גג“.

תורה זו מצאה חן בעיני רבים אך תמיד היו אלה בלשני עברית, שלא ידעו את שאר הלשונות הקרובות לה, בפרט את הערבית החיה עד היום הזה. יורשיו של נוימאן קצתם ייחסו לאותיות הוראות שונות משלו, ובכל זאת עלה בידם לאנוס את המלה, שתביע את משמעה המקובל. חן, למשל, לאלף את המובן, שהוא מייחסו לתיי, היינו „דבר העתיד לבוא בקרוב“ ; חן לביית את המובן של שיין, היינו או המספר שלוש או „פעילות תקיפה“ ; חן לגימל מה שנוימאן אומר על רי״ש : „תנועה העוברת את גבולותיה“ — גם אחרי כל זאת יהיה פירושו של „אב“ — אב, כלומר, דבר פעיל, שעל ידיו עתיד לבוא בן, או : מי שיבוא שלישי במשפחתו, היינו בן. הסקיתים נקראים „גוג“, מפני שנדדו בגבולות לא־קבועים ופלשו לאסיה, וה„גג“ כשמו כן הוא, שהריחו מתרומם אל מעל לקו הישר, כאמור לעיל. אך די לנו באטימולוגיות אלו, אשר בלשון אמו כמעט שמתבייש אדם לאמרם, ורק הלטינית, שהוכרחה לשמש לשון מלומדים, רגילה יותר לשמש לכל מיני גזירות מופרכות ומתמיהות.

הלשונות היו מדוברות, קודם שנכתבו ; אי־אפשר אפוא, שהמשמעות ההירוגליפית של האותיות תיוולד מתוך צורתן. אף השתנות צורת האותיות סותרת דעה זו... הכתיבה היא המצאה מאוחרת מאוד של האדם, ובהכרח עבר זמן רב, עד שעמדו על כך, שהתגאים, שמספרם נראה תחילה אין־

סופי, אפשר לצמצם למספר קטן כל כך של הגאים פשוטים...
הכתיבה היא חיקוי של הצליל ההגוי, ולא הצליל — חיקוי של
הקו הכתוב. מכאן, שכל הפירושים ההירוגליפיים, המבוססים
על צורות האותיות, אינם נכונים, שהרי הייתה למלה משמעות
זמן רב קודם שקיבלה האות את צורתה... מלבד זאת עשויה
צורת האותיות להשתנות במידה כזו, שאין כל תקווה למצוא
באותיות העבריות הנוכחיות את צורתן המקורית הראשונה,
שבה בלבד אפשר היה לגלות את ההוראה ההירוגליפית.
החלקים הטבעיים הראשונים של הלשונות אינם אותיות
בודדות, אלא הברות שלמות, אף כי אפשר לחלקן אחר־כך
ולנתחן לאותיות... היה זה איש גדול מאוד, שראה בראשונה
שההברות מורכבות מחלקים קטנים יותר ומעטים כל כך,
וחמציא את האלף־בית בדרך זו. כלום מתקבל על הדעת,
שתאיש גילה דבר זה עד שלא היה דיבור, עד שלא שמע את
ההגאים, ואם כן, קודם שהייתה משמעות למלים? ! מצד אחר
בני־האדם הקדמונים, שהשתמשו בשפה, ועדיין לא ידעו,
שיש בה אותיות ולא עמדו על שום אות לעצמה ולא הגו
אותה — כיצד נתנו לכל אות ואות את משמעותה המיוחדת
והרכיבו מהן את הוראותיהן של מלים שלמות?

...המלים מתחלקות לשני סוגים לפי דרך התהוותן:
אלה המביעות את קולו הטבעי של דבר, ואלה שאינן כך.
לשם קיצור אני קורא לאלה, למלים האונומאטופאיות, מלים
טבעיות, ולאחרות — מלים שרירותיות.

מה שנוגע לסוג הראשון, אי־אפשר שתהיה למלים אלה
משמעות היירוגליפית. כאן ברי בהחלט, שלא האות הבודדת

מביעה דבר, אלא שהצליל כולו נחקה צליל אחר... המלה העברית לקול הכלב היא „נבח“, לפי קולו הטבעי של הכלב „בח“. אבל מדוע נופח הכלב „בח“, ואינו מציין כציפור? כלום משום שלדעת נוימאן מציינת ביית את הנפח וחית את החיבור? ...

אולי ימצא קורא, חסיד השיטה ההירוגליפית, שירצה לנצל את דבריי לזכות השיטה הזאת... במקום שאחרים קובעים את משמעות האותיות לפי צורתן הכתובה או לפי מצב הלשון בשעת הגייתן, יוכל זה לומר, שהאותיות הן אונומאטופאיות. פ"א הייתה יכולה לציין את הקול הטבעי של הנופח, ה"א וחית את קול הנאנת, שיין את קול המגרש וכדומה. יש בזה קצת אמת, שאינני בא להכחיש... אולם רק אותיות בודדות מעטות אפשר למצוא, שהן בעלות הוראה סבעית כזו, ואילו רוב המלים הטבעיות הן הברות שלמות ששוב אין משמעות לאותיותיהן הבודדות, ואות אחת הריהי באה בהברות שונות לגמרי, שאין כל שיתוף בין הוראותיהן... אף השינויים החלים באותיות כאלה מונעים אותנו מלבקש את הוראת המלה באותיותיה, כדרכם של בעלי ההירוגליפים.

איך נוצרות המלים השרירותיות בלשון? מלים רבות בלשון לא-מפותחת נוצרות מסיבות שונות, שאינן תלויות ברצון ממציאן. אפשר אפוא ליחסן למקרה, היינו להזדמנות של סיבות לא-ידועות או לא צפויות מראש. יש שרואה אדם דבר חדש, ובאותה שעה הוא שומע מפי חברו קול, שאינו שייך לעניין. קול זה יחזור ויעלה בזיכרוננו גם להבא, כשיוזמן

לו לראות אותו הדבר, וגם לתפך, עם שמיעת אותו הקול
יחזור ויזכור את הדבר שראה. אם עדיין אין שם לדבר זה
יבקש האיש להעלות על-ידי אותו הקול בלב אחרים את
הרעיון, העולה ברוחו עם שמיעת הקול, ואם לא יצליח בכך
מיד, ייעזר ברמיזה ובתיאור, ועד מהרה יהיה אותו הקול
לשמו של דבר זה וייקלט באוצר הלשון... התינוקות, יש שאין
אנו יודעים, מדוע הם נותנים לדבר שם מוזר בעינינו, אבל
בחקירה נמצא, שבמקרה שמעו אותו צליל עם ראיית הדבר.
בכל המלים שהתחוו כך אין מקום להסברה היירוגליפית.
בדרך זו מתאפשר מה שנראה תחילה בלתי-אפשרי
כמעט: צלילים מציינים דברים, שאינם קשורים בהם על-ידי
שום דמיון או יחס... עם חסר-תרבות, אחרי שיצר השיחה
בחברה והריגושים העירו אותו כביכול משנת חוסר הלשון,
לא יספור את האותיות כדי למצוא שמות לדברים, וכל-שכן
שלא ייתן את דעתו על מצב הפה בהגיית האותיות... הוא
ידבר בלי לדעת בבירור, כיצד הוא מניע את פיו...

(תרגם ע"א)

לקט מונחים במוסיקה *

equal temperament

אזון יפה

well tempered

מאזון יפה

שיטת אזון הצלילים בקוונון כלי-הנגינה, המבוססת על חלוקת האוקטבה ל-12 חצאי-טונים.

contrabass, double bass

בסנון

הכלי הגדול בממרו וחנומך בצליליו מכל כלי-הקשת. שאר הכלים במשטחה זו הם, לפי סדר גודלם ונמיכות צליליהם; בֶּסְנוֹנִית (צ'לו), כֹּנֶרֶת (וִיֹּלָה), כֶּנֶר.

בֶּסְנוֹנִית, ראה בֶּסְנוֹן.

וִיֹּלָה, ראה סֶלֶם וִיֹּלָה טבעי.

orchestra pit

לִשְׁתֵּן-תּוֹמָרֶת

מקום התזמורת לרגלי הבימה באופרה ובתיאטרון.

compass, range

מִגְבּוֹל

מערכת הצלילים מן הנמוך עד הגבוה, שיכול כלי או זמר להשמיע, או שיצירה מוסיקלית דורשת את השמעתם.

tempo, speed, pace

מִמְעָם

מהירות ביצועה של יצירה מוסיקלית.

[המונח קָצֵב הוא שם לכל יחסי הזמן במוסיקה והוא כולל: מִשְׁקָל (מִטְרוֹם), מִמְעָם, מִקְצָב (ריתמוס)].

flat (bémol)

נֶחֱט

סימן להנמכת הצליל בחצי טון.

* מתוך המילון למונחי המוסיקה, העתיד לצאת בקרוב בהוצאת

האקדמיה ללשון העברית.

הלקט וההסברה — מידי ד"ר שלמה הופמן.

sharp (dièse)

נֶסֶק

סימן להגבהת הצליל בחצי טון.

major scale, — key

סֵלֶם רְבִיב

סולם-צלילים, שהרווחים (האינטרוואלים) בין דרגותיו הם :

טון אחד, טון אחד, חצי טון, טון אחד, טון אחד, חצי טון.

למשל : סולם דו רביב : דו, רֶה, מִי, פֶּה, סוּל, לָה, טִי, דו.

natural minor scale, — key

סֵלֶם זְעִיר טבעי

סולם-צלילים, שהרווחים (האינטרוואלים) בין דרגותיו הם :

טון אחד, חצי טון, טון אחד, חצי טון, טון אחד, חצי טון.

למשל, סולם דו זעיר : דו, רֶה, מִי נְחַת, פֶּה, סוּל, לָה נְחַת, טִי נְחַת, דו.

modulation

סִלּוּם

מעבר מסולם לסולם

ornament, grace, embellishment

עֲטוּר

צליל-לוואי, זר למַצְלִיל ומוסף לשם קישוט.

medley, potpourri

עֲרֵבֶכֶּה

טרק מוסיקה מורכב מקטעים שונים בלי קשר מוסיקלי פנימי.

upright piano(forte)

פסנתר זָקוּף

פסנתר שמיתריו מתוחים על גבי לוח-תהודה זקוף.

grand pianoforte

פסנתר קֶנוֹף, פסנתר-קֶנֶף

פסנתר גדול, שמיתריו מתוחים על גבי לוח-תהודה שטוח.

bar, measure

מִבָּה

חו או קבוצת תווים, המהווים יחידת משקל, כמסומן בראש היצירה

או בראש חלקיה ע"י מספר (שבר), כגון : $\frac{6}{8}$, $\frac{4}{4}$, $\frac{3}{4}$ וכיו"ב.

chord

מַצְלִיל

צלילים אחדים המופקים בבת אחת.